Eesti-Läti ajalookonverents „730 aastat Valga/Valka esmamainimisest.“

Toimumiskoht: **Valgamaa Kutseõppekeskus**

Korraldajad: **Valga Muuseum ja Valga Linnavalitsus**

Konverentsi töökeeled: **eesti, läti**

Aeg: **8. november 2016**

Konverentsi päevakava:

9.30 – 10.00 Kogunemine ja registreerimine. Kohv.

10.00 – 10.05 Linnapea **Kalev Härk** . Avasõnad, tervitus.

10.05 – 10.50 **Mg.hist. Kerli Kraus** (Tartu Ülikool). „Vana Liivimaa maapäevad.“

10.55 – 11.40 **Dr.hist. Andres Andresen** (Tartu Ülikool). „Valga Jaani kirik 200.“

11.45 – 12.15 **Anujelisa Lehtmets** (Valga Keskraamatukogu). „Hans Einer 160. “

12.15 – 13.00 Lõuna

13.00 – 13.45 **Dr.hist. Vladislavs Malahovskis** (Rezekne Ülikool). „Küla kui elamisviis Ida-Läti näite varal.“

13.55 – 14.40 **Dr.hist. Kersti Lust (**Rahvusarhiiv). „Valgamaa juurtega ajalooprofessor Tiit Rosenberg 70. Ajaloolase teekond.“

14.40 – 15.00 – Kokkuvõtted, diskussioon

Moderaator: **Kalev Härk**

Kerli Kraus, Tartu Ülikool

Liivimaa maapäev

Keskaegse Liivimaa poliitilist olustikku käsitledes seab historiograafia rõhuasetuse reeglina piirkonna suurimate maaisandate vahelistele suurematele konfliktidele ja väiksematele tüliküsimustele. Nii läbivad siinse piirkonna ajalugu punase joonena Liivimaa kahe suurema maaisanda – Saksa ordu Liivimaa haru ja Riia peapiiskopi – omavahelised vastuolud ja pidev konkurents hegemoonia pärast. Vastukaaluks keerukatele võimumängudele on – seda ka mõneti liialdatult – toodud maapäeva kui ainsat kõiki Liivimaa maaisandaid ja seisuslikke korporatsioone ühendavat institutsiooni, mis aitas alates 15. sajandi esimesest veerandist tagada osapoolte vahel habrast jõudude tasakaalu.

Käesolevas ettekandes on kaasaegne keeruline poliitiline argipäev kõrvale jäetud ning keskendutud maapäeva korraldamise ja läbiviimisega seotud praktiliste nüansside tutvustamisele. Rõhuasetus on seejuures Valgal, paigal, mis oli üheks kahest peamisest Liivimaa maapäevade kogunemiskohast. Erinevate analoogiate põhjal püüab autor uurida, milline oli kaasaja kontekstis sedavõrd suurte seisuslike kogunemiste teenindamiseks tarvilik infrastruktuur, missugused kulud maapäeval osalemise ja selle korraldamisega vältimatult tekkisid, ning kas ja millisel määral mõjutasid maapäevad Valga linnalist arengut. Lisaks tutvustatakse mõningaid olulisemaid Valga maapäevadel vastu võetud otsuseid ning analüüsitakse nende tähtsust keskaja ajaloo allikatena.

Andres Andresen, Tartu Ülikooli Eesti uusaja ajaloo dotsent

Valga Jaani kirik 200

Varauusaegses – nii nagu ka keskaegses – ühiskonnas täitsid kirik ning religioon erakordselt olulist rolli, mida aga kaasaja ilmalikustunud inimesel on keeruline hoomata. Kirik kujundas määravalt igapäevast maailmapilti ja fikseeris moraalinormid. Pastorid juhtisid rahvaharidust ja arendasid rahvakeelset kirjasõna. Nii Eesti kui Läti alal olid kuni tsaariaja lõpuni luteriusu pastoriteks peamiselt baltisakslased. Talurahva ja baltisaksa vaimulikkonna vahel laiutas sotsiaalne ja seisuslik kuristik, pastor oli talupoja jaoks samasugune „härra“ nagu mõisnik. Üksikud eestlased ja lätlased hakkasid kirikuõpetaja ametisse saama alates 19. sajandi lõpupoolest. See arenguprotsess oli seotud teiste suurte ja põhjapanevate muutustega Baltimaade 19. sajandi lõpupoole ühiskonnas, muuhulgas siinsete põlisrahvaste rahvusliku ärkamisliikumisega.

Valga linnakiriku varasema perioodi asjus on veel paljugi ebaselget. Rootsi ajal ehitatud, Põhjasõjas maha põlenud ja seejärel taastatud puukiriku asemele hakati 1787. aastal ehitama kivikirikut, mis lõplikult valmis alles 1816. aastal. Kuni 1853. aastani oli Valga Jaani kogudus korduvalt seotud Luke kihelkonnaga, st Luke pastor oli ühtlasi ka siinse koguduse kirikuõpetaja. Algluterliku põhimõtte järgi tuli rahvale Jumalasõna jagada tema emakeeles ja nii on ka Valga linnakiriku juurde kujunenud eraldi saksa, eesti ja läti kogudused. Eesti koguduse tekkelugu haakub eestlaste üldise emantsipatsiooniga Valgas. Valga Jaani kirikuga on ühel või teisel viisil seotud mitmed Eesti kultuuriloo võtmeisikud, kes väärivad lähemat tutvustamist. Teiste seas puudutab ettekanne selliseid tegelasi nagu Rudolf Kallas, Villem Reiman ja Johan Kõpp.

Anujelisa Lehtmets, Valga Keskraamatukogu raamatukoguhoidja

Hans Einer 160

19. sajandi Valga kultuuriloos on üldtuntud kuulsuse saavutanud peamiselt Janis Cimze. Tema varju on aga teenimatult jäänud Valga esimese eestikeelse õppetööga kooli juhataja, pedagoog ja eesti keele grammatikaõpikute autor ning rahvusliku ärkamisaja tegelane Hans Einer, kelle sünnist möödus tänavu 17. juunil 160. aastat. Oma ettekandes ja raamatus „Hans Einer 1856-1927 Koolile pühendatud elu“ püüan avada tema haridus- ja kultuurilist rolli ning olulisust.

19. sajandi Valga kooli ja kultuurielu mõjutas elanikkonna mitmerahvuseline koosseis. Kui sajandi alguses olid sakslased ülekaalus ja lätlasi ning eestlasi peaaegu võrdselt, siis 1880. aastatel oli eestlasi juba linna 4200 elanikust ligi tuhat ehk 23 %. See tingis eestikeelse õppetööga kooli vajaduse. Valga esimesel eestikeelsel koolil, Valga Eesti Peetri kirikukoolil oli Valga hariduselus väga oluline tähtsus. Esmakordselt Valga ajaloos hakati kirikukoolis lapsi õpetama emakeeles. Hans Eineri juhtimisel said õpilased koolist korralikud algteadmised eesti keele ja õigekirjutuse alal ning üldharivad teadmised ja rahvusliku meelsuse.

Hans Eineri õpingud Liivimaa kihelkonnakoolmeistrite ja köstrite seminaris ehk Cimze seminaris panid aluse tema tõekspidamistele, mis kajastusid tema hilisemates tegevustes. Ta osales Valga karskusseltsi asutamisel, laulukoori loomisel, näidendite etendamisel, pidude ning näitemüükide korraldamisel. Ta tegi kaastööd Eesti ajalehtedele, pidas laialdast kirjavahetust paljude tolle aja kultuurielu nimekate tegelastega, kogus rahvaluulet, tegeles tõlkimisega. H.

Einer lõi kaasa eesti keele uurimisel ja uue kirjaviisi propageerimisel. Ta koostas eesti keele grammatikaõpikud, mida kasutati eesti koolides 40 aastat.

Vladislavs Malahovskis, Rēzekne Ülikooli Läti põllumajandusajaloo professor

Küla kogukond kui elamisviis Ida-Läti näite varal.

Kuni 1920-1937 maareformini eksisteerisid Läti maapiirkondades mitmed tüüpi asulad: alevid, külad, mõisad, kirikumõisad, poolmõisad, üksiktalud ehk talundid. Küla kui terminit seletatakse mitmeti: alepõletus teel tekkinud künnimaa metsas või elamumaa väljastpoolt linna, või siis – põllumeeste kogukond ilma oma kirikuta, või – kompaktne ühise nimega talupidajate asula, kus üksikutel taludel puudub isiklik nimi ehk aadress. Külale on iseloomulik tiheasustus, kusjuures kõik majandushooned asetsevad põllumaast eemal. Hoonete asukoht ja planeering sõltus suuresti pinnareljeefist ja eksisteerivast teedevõrgust.

Küla kui põllumeeste kogukonda mainitakse tihti ka Liivimaa 14. ja 15. sajandi ajalooallikates, mõiste iseenesest aga aja jooksul muutub ning ilmuvad ka vallad ja talundid ehk üksiktalud. Ida-Läti ehk Latgale oli ainuke Läti maa piirkond, kus kuni Läti agraarreformi lõpuni jäigi domineerima küla kogukonnad. Juba Leedu suurvürstiriigi III Statuut (1588) nägi ette, et Latgales kehtib küla kogukonna ühisvastutuse printsiip. Sama Statuut kehtestas maa pärimise põhimõtet – peremees pidi maaomandi jagama oma täiskasvanud poegade vahel. Sellest kujunes valitsev printsiip Latgales, sedasi järjest suurendades pisimajapidamisi ning nende äärmiselt ebaefektiivset majandamist. Nööride süsteem kinnistus pärast Poola-Leedu ühisriigi jagamist, kui kõnealused territooriumid liideti Venemaa impeeriumi koosseisu ja valitsevaks sai vene agraarne seadusandlus. Küla kogukond kujunes Latgale majandus- ja sotsiaalelu aluseks.

Dr.hist. Kersti Lust, Rahvusarhiiv

Valgamaa juurtega ajalooprofessor Tiit Rosenberg 70. Ajaloolase teekond.

Ettekanne käsitleb Tartu Ülikooli Eesti ajaloo professori Tiit Rosenbergi teadusloomingut, tema panust Eesti ajaloo populariseerimisse ja ajaloolaste noore põlvkonna juhendamisse.

Iga ajaloolaneon oma ajastu laps ja sageli isegi vang. Tiit Rosenbergi peamiseks uurimisteemaks on Eesti agraarajalugu, mis oli 20. sajandil Eesti ajalookirjutuse

keskmes. Ta on vaadelnud Eesti agraarühiskonda haaranud majandusliku ja sotsiaalse uuenemise erinevaid tahke 18. sajandist 20. sajandi esimeste kümnenditeni, kuid pearõhk on selgelt 19. sajandil. Kirjutiste diapasoon on väga lai, alustades teoorjusliku mõisamajanduse toimimise mehhanismide tutvustamisest ja lõpetades baltisaksa põllumeeste saatuse kirjeldamisega pärast mõisate võõrandamist kuni *Umsiedlung*'ini välja. Lisaks agraarajaloole on Rosenberg kirjutanud Eesti ajalookirjutuse ajaloost, teadusseltsidest, Eesti ja Soome ajaloolaste sidemetest, 1905. aasta revolutsioonist, Eesti autonoomia sünnist, linnaajaloost (Valga, Tartu) jm.

Vähemalt kahest aspektist vaadatuna järgib Rosenberg oma töödes tänases Eestis kehtivaid moekaanoneid. Esiteks jagub seal eestlaste kõrval väga palju tähelepanu ka baltisakslastele. Loobutud on rahvuskesksest ajaloonägemusest ja püüeldakse tervikliku maa ajaloo poole. Ta on öelnud, et naasmine Euroopa riikide perre nõudvat uut nägemisviisi. Teiseks ei näe ta meie maa ajaloo peajoont sotsiaalses pinges ühiskonnaklasside vahel, vaid kirjutistes annab tooni eri gruppide ja kihtide rahumeelne koosareng.

Postmodernistlikule ajastule on omane vähesem klammerdumine fakti ja tõenduse külge, suurem sallivus eri narratiivide suhtes. Professor Rosenberg on aga jäänud truuks allikatele ja faktidele ning teda võib siiani sageli kohata Ajalooarhiivi lugemissaalis, samal ajal kui enamik professionaalseid ajaloolasi on selle suuresti hüljanud.

Tema loomingust ei leia teoreetilisi heietusi ning erinevalt noorema põlvkonna juhtfiguuridest ei ole ta püüdnud meedia vahendusel etendada ajalookirjutuse suunanäitaja rolli. Enamik tema töid on deskriptiivset laadi ja täidetud arvukatest faktidest, mistõttu nad jäävad ajaloolaste, kodu-uurijate ja ajaloohuviliste töölauale sõltumata moevooludest või ideoloogilistest suunamuutustest. Osa kirjutisi on üldistavad, teist osa iseloomustab puhtempiiriline käsitluslaad ja ka isikuajalooline lähenemine.

Professor Rosenbergi eripalgelised tööd annavad suure panuse seltside, sotsiaal-, koha-, ajalookirjutuse, teadus- ja kultuuriajalukku.